

Pasaulis vaikų akimis skleidžiasi žemėlapiuose

Vieni žemėlapiai mums padeda surasti kelią mieste, kiti – naviguoti jūrose ir net kosmose. Tačiau yra ir tokių žemėlapių, kuriuose šalia Žemės ir vandenynų skleidžiasi vaikų žvilgsnis į pasaulį. Juos analizuoti ėmėsi tarpdisciplininė Vilniaus universiteto tyrėjų komanda ir mielai sutiko pasidalyti tyrimo rezultatais.

Ramutė ŠULČIENĖ

Dažniausiai vaikai siekia perteikti žinutes apie aplinkos problemas. Sidos Burokaitės (12 m.) piešinys „Ateities pasaulis“

Jaunųjų tyrėjų komanda – Kostas Gružas, Samanta Klusytė, Roberta Budreckaitė, Karolina Černiavskaitė ir Gabrielė Zubovič – neseniai atliko unikalią Lietuvoje ir vis dar retą kitose šalyse vaikų sąmonės žemėlapių tyrimą. Jo pagrindu tapo mūsų šalies vaikų pastaraisiais, krizių kupiniais, metais piešti žemėlapiai, dalyvavę Tarptautinės kartografų asociacijos kas dvejus metus rengiamame pasauliniame Barbaros Pečenik vaikų žemėlapių konkurse.

Vilniaus universiteto Mokslo skatinimo fondo finansuojamo projekto „Lietuvos vaikų sąmonės žemėlapių tyrimas: kartografiniuose vaizduose perteikti krizių laikotarpio (2020–2023 m.) atspindžiai“ vadovas, kartografijos magistrantas K. Gružas teigia, kad šiam tyrimui atlikti buvo naudota dau-

giau nei tūkstantis 2019, 2021 ir 2023 m. vaikų pieštų žemėlapių. „Toks didelis skaičius vaikų savo noru be išankstinių nuostatų nupieštų žemėlapių yra unikali tyrimo medžiaga. Paprastai tariant, vaikams niekas neliepė piešti viena ar kita tema, todėl piešiniuose nugulė tai, kas iš tiesų vaikams rūpi, dėl ko neramu, kas džiugina ar slėgia. Apskritai vaikų piešiniai yra veiksminga vaizdinė kalba, padedanti jiems perteikti tai, ko jie negali kitaip išreikšti“, – pabrėžia pašnekovas.

Pasak K. Gružo, sąmonės žemėlapiai – mūsų turimų žinių ir asmeninio aplinkos suvokimo derinys. „Įdomu tai, kad ne tik vaikai, bet ir kiekvienas iš mūsų kuriame savo galvoje mentalinius žemėlapius. Prisiminkite savo keliones į darželį, mokyklą, darbą ar kitą jums žinomą vietą. Dar prieš vykdami pradėdame

įsivaizduoti, kiek laiko užtrukime, kokių kelių važiuosime, kokius objektus matysime. Taip, patys to nesuprasdami, kuriame sąmonės žemėlapius ir papildome juos savo asmenine patirtimi, žiniomis, maloniais ar liūdnamis prisiminimais. Būtent dėl to mentaliniai žemėlapiai tampa dar įdomesni – kiekvieno iš mūsų žemėlapis yra unikalus ir išskirtinis“, – dėsto kartografas.

Labiausiai jaudinasi dėl aplinkos

Atliekant tyrimą siekta išvelgti aktualiausių 2019–2023 m. problemų – socialinių ir ekonominių, COVID-19 pandemijos, karo Ukrainoje, klimato kaitos, taršos – atspindžius. Visi penki komandos nariai analizavo piešinius pagal vieną iš anksto parengtą metodiką.

K. Černiavskos teigimu, didžiausią dalį sudaro piešiniai, vaizduojantys klimato kaitos, taršos padarinius, neigiamai perteikiamas miškų kirtimas, siekiama išreikšti atliekų rūšiavimo svarbą. Tokios žinutės, pasak pašnekovės, gali būti pastebimos net apie 20 proc. visų analizuotų piešinių. Kiek mažesniame skaičiuje piešinių gali būti išvelgtamos socialinės ir ekonominės problemos – vaizduojamas skurdas ir badas, lyčių nelygybė, korupcija bei kitos panašios temos. Šias problemas galima išvelgti apie 10 proc. tirtų piešinių.

K. Gružas atkreipia dėmesį, kad akivaizdu, jog vaikus paveikė ir 2022 m. vasario 24 d. Rusijos invazija į Ukrainą. 2023 m. konkurso piešiniuose karas vaizduojamas apie 5 proc. visų darbų. „Jaunoji karta aiškiai perteikia absoliučiai neigiamą požiūrį į karą, o dalis jos atstovų išreiškia palaikymą Ukrainai. Iš analizuotų temų mažiausiai yra piešinių, susijusių su pandemija. Juose vaizduojami viruso simboliai, serganti planeta, dauguma piešinių turi medicininių kaukių motyvą. Tiesa, vaikai vėlgi stebina savo suvokimu – yra piešinių,

kuriuose gydytojai vaizduojami kaip mūsų pasaulio sergėtojai“, – apžvelgia projekto vadovas.

Domina globalios temos

Pasak S. Klusytės, tyrėjų komanda taip pat lygino įvairių laikotarpių kartografinius piešinius. „2020 m. Kartografijos ir geoinformatikos katedroje buvo apgintas magistro darbas, kuriame pagal įvairius kriterijus vertinti 2005–2017 m. darbai. Atrinkome keturis, kurie buvo mažiausiai subjektyvūs, ir pagal identišką metodiką įvertinome 2019–2023 m. piešinius – spalvų dermę ir įvairovę, vaizduojamą aprėptį bei perteikiamas emocijas. Analizuojant pokyčius, susijusius su spalvų derme, pastebėta, kad nuo 2019-ųjų piešiniuose labai sumažėjo šiltų atspalvių. 2021 ir 2023 m. piešiniuose apskritai šiltų spalvų ir jų atspalvių fiksuota mažiausiai per visą konkurso istoriją“, – apie šaltomis spalvomis piešiamą pasaulį pasakoja S. Klusytė.

Tyrėjai pastebėjo, kad vaikai pastaraisiais metais vis rečiau vaizduoja Lietuvos valstybę – daugėja globalių piešinių. Be to, akivaizdu, kad jaunuoliams tampa vis įdomesnė kosmoso tema – tokių piešinių skaičius vis didėja. Spalvų įvairovė išlieka gana panaši – dauguma vaikų savo piešiniuose naudoja iki 10 skirtingų tonų. Džiugina tai, kad analizės metu nepastebėjome padidėjusio skaičiaus piešinių, kuriuose galima išvelgti neigiamas emocijas. Vaikai geba puikiai perteikti įvairias pasaulio problemas išlaikydami piešinius pozityvius, šiltesni ar bent neakcentuodami „akivaizdžių neigiamų emocijų“, – tvirtina kartografe.

Sąmoningumas auga su amžiumi

R. Budreckaitės teigimu, temas, kurių žinučių tyrėjai ieškojo sąmonės žemėlapiuose, skirtingo amžiaus vaikai perteikia nevienodai. Konkurso metu yra skiriamos keturios amžiaus grupės: jaunesni nei 6 metų vaikai, 6–8 metų vaikai, 9–12 metų vaikai ir vyresni nei 12 metų vaikai. Jauniausių dalyvių darbuose temas išvelgti sudėtinga – tokių darbų nėra daug. Tačiau šie sąmonės žemėlapiai, pasak pašnekovės, stebina savo spalvingumu, ryš-

kumu, išraiškingumu, įvairiausių objektų kompozicijomis.

„Vyresnio amžiaus grupėse daugiau piešinių turi aiškiai pasitebimų žinučių. Visgi ir čia, keičiantis amžiui, matomi akivaizdūs pokyčiai: 6–8 metų amžiaus grupėje apie penktadalį piešinių skleidžia tam tikrą žinutę, 9–12 metų grupėje – apie ketvirtadalį, o vyresnio nei 12 metų amžiaus grupėje – net daugiau nei trečdalis. Su amžiumi vaikai vis dažniau vaizduoja problemas ir stengiasi perteikti savo požiūrį mums visiems“, – dėsto pašnekovė.

Tyrimo metu taip pat siekta analizuoti skirtingų lyčių vaikų suvokimą. Pasak R. Budreckaitės, mergaitės piešiniuose problemas vaizduoja tik šiek tiek dažniau nei berniukai. „Įdomus yra mergaičių ir berniukų vaizduojamų problemų pasiskirstymas pagal amžių. Jaunesnių nei 6 metų, 9–12 metų ir vyresnių nei 12 metų vaikų amžiaus grupėse pasiskirstymas – labai panašus. Tačiau 6–8 metų grupėje skirtumas siekia apie 20 proc., t. y. šios amžiaus grupės mergaičių piešiniuose galima įžvelgti gerokai daugiau žinučių nei berniukų“, – teigia tyrėja.

Žinutės įvairiems specialistams

Tokį tyrimą atlieka komanda, sudaryta iš fizinės geografijos, edukologijos ir aplinkotyros atstovų. Kodėl reikalingos trijų

Vaikai, net vaizduodami problemas, išlieka gana pozityvūs. Godos Bartninkaitės (13 m.) piešinys „Saugokime Žemę“

sričių žinios? K. Gružas atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje vaikų sąmonės žemėlapių tyrimus dažniausiai atlieka kartografi, tačiau iš tiesų tai yra tarpdisciplininis tyrimų laukas.

„Vaikų sąmonės žemėlapiai – tyrimų objektas, kuris teikia vertingos informacijos apie erdvėje esančius reiškinius – sudėtingus, kompleksinius ir tarpusavyje susijusius. Kiekvienos srities tyrėjai gali įžvelgti jiems aktualius aspektus. Pavyzdžiui, geografijos srityje galima analizuoti erdvės sampratą ir tai, kokie jos reiškiniai perteikiami. Edukologai nagrinėja, kaip erdvę supranta jauni asmenys ir kaip šis supratimas keičiasi priklausomai nuo amžiaus ir lyties. Aplinkosaugos ir aplinkotyros aspektu į vaikų sąmonės žemėlapius galima įžvelgti kaip į komunikacijos priemones, atskleidžiančias aplinkos problemų suvokimą. Skirtingų sričių tyrėjų įžvalgos gali padėti geriau suprasti vaikų emocinę būseną krizių laikotarpiu. Tokie tyrimai gali būti aktualūs kultūrologams, psichologams, sociologams ir daugybės kitų sričių tyrėjams“, – neabejoja projekto vadovas.

Platus tyrimų laukas

G. Zubovič pabrėžia, kad vaikų sąmonės žemėlapiai pasaulyje yra tyrinėjami įvairiais pjūviais ir vienas iš jų – žinučių paieška piešiniuose. Prie šių tyrimų labai prisidėjo Barbaros Pečenik vaikų žemėlapių konkursas – jis leido per daugiau nei tris dešimtmečius surinkti daug tiriamosios medžiagos iš visų žemynų.

„Viena naujausių studijų, susijusių su šio konkurso vaikų

sąmonės žemėlapiams, atlikta 2023 m. vasaros pabaigoje. Tyrimo metu buvo nagrinėjami Vengrijos, Brazilijos ir Pietų Afrikos Respublikos vaikų sąmonės žemėlapiai. Rezultatai parodė, kad iš pažiūros labai skirtingoms valstybėms yra svarbios panašios temos – klimato kaita, sveikatos ir socialinio teisingumo krizės, migracija bei technologinė komunikacijos pažanga. 2015-aisiais Vokietijoje buvo analizuojami to paties konkurso 2005 ir 2007 m. darbai. Siekta suprasti, kaip vaikai vaizduoja tautiškumą ir įvairias tautas viename pasaulyje. Paaiškėjo, kad vaikai dažniausiai tai perteikia stereotipiniais vaizdais – vaizduoja žemynus ir valstybes su jiems artimiausiais simboliais. Pavyzdžiui, Australija neatsieja nuo joje gyvenančių kengūrų ir koalų. Rečiau vaikai vaizdavo tautas pasaulyje, pavyzdžiui, naudodami vėliavas“, – pasakoja kartografe.

Kitas populiarus tyrimų aspektas, pasak pašnekovės, yra kartografinių elementų vaikų sąmonės žemėlapuose paieška. 2021 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose atliktas tyrimas atskleidė, kad 6–14 metų moksleiviai, dalyvavę ekskursijose, aplankytooms vietoms ir tiems maršrutams vaizduoti daugiausia naudojo taškinius (95 proc.), o mažiausiai – linijinius (54 proc.) objektus. Tyrimo dalyvavo 831 vaikas, ir nė vienas neužrašė žemėlapių pavadinimų, tik 12 proc. nupiešė žemėlapių legendą, o 8 proc. – šiaurės rodyklę. „Tai rodo, kad vaikai retai naudoja techninius kartografinius simbolius, tačiau moka žemėlapiams perteikti norimas žinutes ir emocijas“, – įdomių tyrimų rezultatais dalijasi G. Zubovič.

Atviras visuomenei rinkinys

Tyrėjai atkreipia dėmesį, kad tyrimo metu siekia ne tik mokslinių, bet ir aukščiausios technologinės parengties lygio rezultatų, kurie galėtų būti naudojami pakartotinai. Vienas tokių rezultatų – atviras vaikų sąmonės žemėlapių duomenų rinkinys, kurį galima rasti puslapyje www.midas.lt, paieškos laukelyje įvedus „Lietuvos vaikų žemėlapiai“.

„Mūsų žiniomis, tokio išsamaus ir sistemiško rinkinio neturi nė viena valstybė, dalyvaujanti tarptautiniuose vaikų žemėlapių konkursuose. Kiekvienas vaikas ar senelis, mokinys ar mokytojas, studentas ar profesorius gali parsisiųsti ir neatlygintinai naudoti, nagrinėti vaikų sąmonės žemėlapius ar jais tiesiog grožėtis. Vienas iš mūsų tikslų ir svajonių – suteikti galimybes įvairių sričių tyrėjams analizuoti šį unikalų duomenų šaltinį. Taip pat svajojame kuo plačiau paskleisti žinių apie tokio pobūdžio tyrimus ir ne tik paskatinti jais užsiimti, bet ir suvokti, kad moksliniai tyrimai yra be galo įvairūs, įdomūs ir nenusipėjami. Planuojame savo rezultatus pristatyti tarptautinėje konferencijoje ir užmegzti ryšius su kitų šalių tyrėjais. Manome, kad būtų nuostabu pagal bendrą metodiką išanalizuoti įvairių šalių vaikų piešinius ir įvertinti, kaip pasaulį mato ir supranta Lietuvos, Ukrainos, Japonijos, Australijos ar bet kurios kitos šalies vaikai. Rengiame vaikų sąmonės žemėlapių knygą – į ją atrinksime įdomiausius ir akį labiausiai patraukusius piešinius. Na, ir paskutinis tikslas ir svajonė – sulaukti kuo daugiau dalyvių 2025 m. Lietuvos vaikų sąmonės žemėlapių konkurse“, – pabrėžia K. Gružas.

DAUGELIO ŠALIŲ PATIRTIS

Tarptautinė kartografo asociacija kas dvejus metus rengia pasaulinį Barbaros Pečenik vaikų žemėlapių konkursą, pradėtą organizuoti dar 1993 m. Ši asociacija vieniša kartografo draugijas iš 84 valstybių, tad šios valstybės gali dalyvauti minėtame konkurse. Kiekviena valstybė narė rengia nacionalinius konkursus ir atranką.

Nuo 2003 m. Lietuvos kartografo draugija taip pat yra šios asociacijos narė, o nuo 2005-ųjų organizuoja vaikų žemėlapių konkursą mūsų šalyje. Per visus dalyvavimo konkurse metus Lietuvos kartografo draugija sukaupė itin didelį vaikų kartografinių piešinių rinkinį. Jis ir tapo tarpdisciplininių tyrimų pagrindu.

Mergaitės problemas vaizduoja šiek tiek dažniau nei berniukai. Gabrielės Tamašauskaitės (15 m.) piešinys „Gydytojai – šių dienų herojai“